

Historická antropologie

ČLOVĚK JAKO AKTÉR DĚJIN

Historická antropologie staví konkrétního člověka s jeho jednáním, myšlením, pocity a utrpením do středu historické analýzy. Její koncept se přitom podstatně odlišuje od konstrukce člověka ve filozofické antropologii, která se ptá po podstatě, po obecně platných rysech lidství v dějinách. Historická antropologie se oproti tomu zaměřuje na mnohostrannou kulturně-sociální podmíněnost jednotlivce v proměnách času, na zvláštnost a svébytnost lidského jednání, což vylučuje jednotný a uzavřený dějinný obraz člověka.¹ Ten se vytváří teprve v historickém procesu.

Už historismus sice kladl důraz na lidskou individualitu, ovšem v jeho pojetí tvořili dějiny pouze silní mužové, zatímco obyčejní lidé zůstávali němí, uvězněni a skryti v přírodě a společnosti. Naproti tomu akcentuje historická antropologie účast všech lidí na dějinách jako takových, nejen na těch vlastních. Jejich sociální praxe utváří – i když s různou mírou závažnosti – dějiny, do nichž člověk vnáší své myšlenky, zájmy a přání.

Konečně se historická antropologie odklání také od strukturálně historické perspektivy sociálních dějin, která pracuje pouze s objektivními strukturami a procesy, nepřiznává jednotlivci žádnou „svévolnou“ interpretaci a chápe ho pouze jako „nositele“ nebo dokonce „loutku“.²

Historická antropologie tedy oproti těmto třem směrům, se kterými se neustále střetává a o jejichž překonání se snaží, staví do ohniska svého zájmu člověka v jeho zvláštnosti, ucelenosti a závislosti na přírodě, společnosti a kulturní tradici. Dějiny jsou

pojímány jako dílo vytvářené lidmi, a naopak člověk je definován jako dějinami formovaná bytost.

„Lidé dělají své dějiny sami, ale nedělají je tak, jak jim napadne, za okolností, které si sami zvolili, nýbrž za okolností, které tu bezprostředně nacházejí, které jsou jim dány a které zdědili z minulosti“, napsal už v roce 1852 Karel Marx.³ Historická antropologie sice nepřisuzuje člověku úplnou autonomii v jednání, jako by byl absolutním pánem věcí, ale nenahlíží na něj ani jako na bezvýznamné stéblo trávy, zcela vydané napospas víru událostí.

Popis tohoto rozhraní, tj. určení prostoru a možností lidského jednání, je jedním z hlavních úkolů oboru. Historická antropologie dále respektuje mnohoznačnost a rozporuplnost dějů a procesů, které jsou určovány těmi nejrůznějšími okolnostmi a které mohou být ve své komplexnosti odhaleny pouze v kontextu celé společnosti. Zatřetí historická antropologie nezohledňuje výlučně rozumové jednání, ale sleduje ve stejné míře pocity a nálad, jež nejsou o nic méně racionálně ukotvené než rozum sám. Historická antropologie se tedy soustřeďuje nejen na politické a ekonomické počínání, ale stejně tak na soukromí, a vylučuje především jakékoliv oddělování politických projevů života od života kulturního. Konečně začtvrté pohlíží na člověka jako na proměnlivou bytost, která nikdy nezůstává stejná a nikdy stejně nereaguje, ale vztahuje se nanejvýš odlišně k určitým situacím a skutečnostem, které jsou zřídka dány předem. Lidské jednání není finalitní, účelově zaměřené, jakkoliv může být omezený prostor pro volbu; konečné rozhodnutí, zda chce nastoupit určitou cestu či nikoliv, je v moci člověka samotného.

Při každém civilizačním a modernizačním procesu je třeba se ptát na jeho celistvost, na jeho historický subjekt a soudobý kontext. Procesy mají dvojí tvář podle toho, zda jsou nazírány shora nebo zdola. Centrální, jednoznačná a výlučná perspektiva neexistuje. Dějiny jednotlivých lidí jsou různé a nedají se sloučit ani hermeneuticky, ani systematicky. Zredukovat jejich komplexnost často znamená zbavit je jejich specifického výrazu, jejich jedinečnosti a individuality.

S historickou antropologií vstupuje jednotlivý člověk ve své jedinečnosti a zvláštnosti opět do obecné historiografie, což ovšem neznamená rezignaci na sociální, politické, ekonomické a kulturní aspekty dějin. Právě naopak – tyto perspektivy získávají novou závažnost. Jsou vždy sledovány vzhledem k člověku, který v těchto předem daných strukturách reaguje buď tak, že se podrobí a přizpůsobí, nebo se snaží o vlastní interpretaci a akci. Stejně jako jsou objektivní struktury a procesy určeny teprve lidským chováním a jednáním, stává se jednotlivý člověk tím, čím je, teprve prostřednictvím toho, co konkrétně podnikne a vědomě či nevědomě tvoří. Dialektický vztah objektivních struktur a subjektivního jednání dělá z dějin vlastní dějiny, které nezaměnitelně konstruují jednotlivého člověka.

Současný intenzivní zájem o osobní dokumenty a výpovědi je vyvolán nadějí, že bude možné rekonstruovat proces subjektivního osvojování objektivních skutečností. Tato naděje je ovšem lichá, jestliže se tyto rozmanité zkušenosti a zprávy nebudou interpretovat na pozadí struktur a procesů. Díky velkému počtu příběhů rolníků, dělníků a také měšťanů získaly dějiny v poslední době na plastičnosti a barvitosti, což zřejmě odpovídá skutečnosti více než dřívější líčení hrdinů nebo strukturální analýzy. Starší badatelské výsledky tím nebyly zcela popřeny, jejich významový obsah je ovšem hodnocen jinak.⁴

Kromě diferenciací lidí podle společenských skupin bere historická antropologie zvláštní zřetel na rozlišení podle pohlaví. Stejně jako se dříve rolníci či dělníci jeví jako prvky nějaké objektivní struktury a představovali maximálně nějaký „případ“, neměly ani ženy svou vlastní, individuální tvář. Dějiny se stále redukovaly na to, co v průběhu času mysleli, vytvářeli a organizovali muži. V tomto pojetí se sotva našel prostor pro ženská pole působnosti a pro ženský myšlenkový svět. Uvést namáhavě rekonstruovaný „ženský svět“ do vztahu se světem mužů je jedním z důležitých úkolů nového výzkumného směru – dějin rodu (pozn.: dějiny rodu – angl. *gender history*, něm. *Geschlechtergeschichte*).

Má-li být jednotlivcům bez rozdílu pohlaví přisouzena role skutečných aktérů dějin, nestačí pouze zprostředkovat jejich

různorodé vidění věcí; je nutné chápat dějiny jako výsledek působení lidí, nikoliv struktur a procesů, a hodnotit objektivní skutečnosti z perspektivy člověka a jeho výtvorů.